ערבי נחל — כי תבוא

לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי. איתא ברבה פרשת עקב (ג', ה) שאם אין מעשרין כראוי העכברים אוכלין, ואיתא בהוריות (י"ג.) האוכל ממה שעכבר אוכל משכח תלמודו, וז"ש לא עברתי ממצותיך שנתתי מעשר כראוי ולא שכחתי. מג"א בספר שמן ששון פרשת בראשית.

ובאו עליך כל הברכות האלה כו'. אמרו כל מיותר, שהרי חושב אח"כ כולם בפרוטרוט, והיה די שיאמר ובאו עליך הברכות האלה, ואין לומר דכל אתי לרבות איזה ברכות שלא נזכרו כאן, דהא אמר האלה, ועוד דבהני פרטי דחשיב נכללו כל מיני ברכות. ויובן אצלי על דרך שכתב במגיד מישרים פרשת לך לך על פסוק (משלי ד, כב) כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא, וז"ל: ונראה לי דקאמר ולכן משום דאיכא מלתא דאיהו מרפא לאבר אחד ומזיק לאבר אחר, כעין מ"ש על טחול יפה לשינים כו', קאמר דאורייתא לאו הכי, אלא לכל בשרו מרפא עכ"ל. והטעם, לפי שכל הרפואות מרפאים על פי הטבע, לכן אם הוא רפואה לפי ערך טבע אבר אחד, הוא הפך טבע אבר האחר, לפי שהאברים הפוכים ונחלפים בטבע, משא"כ התורה שרפואתה למעלה מהטבע וק"ל. וכן הענין כאן, כי כל הברכות דקחשיב כאן רחוק על פי הטבע שיקובצו כולם בשנה אחת, אם גשומה או שחונה, כי מה שיפה למין זה קשה למין אחר, וזה כידוע. לכן אמר שעל ידי קיום התורה, ובאו עליך כל הברכות 'האלה' דייקא, עם שהם הפכיים כי ברכה הנמשכת מקיום התורה הוא למעלה מהטבע.

ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך כי תשמע בקול ה' אלהיך. צריך לדקדק מאי מלת והשיגוך שהוא מיותר, כי די באמורו ובאו עליך כל הברכות האלה. ויובן עם מה שהארכנו בפרשת בלק בפסוק לא הביט און ביעקב, לבאר, כי בין אם ישראל עושין רצונו של מקום או לא, אף על פי כן כל הברכות וכל ההצלחות מושפעות מאתו ית"ש בכוונה מיוחדת על ישראל, אלא שאם אין עושין רצונו של מקום, אינם מוצאים אותה ההצלחה עד שבא אחר והכיר בה ונטלה, וכשעושין רצונו של מקום ה' מאיר עיניהם למצוא ולהשיג כל המושפע עליהם, ע"ש שביאר ענין זה באורך.

ולזה לא די לו באומרו ובאו עליך כו', כי זהו גם כשאין עושין רצונו של מקום, גם דמלת עליך לפעמים ביאורו בשבילך, וזהו ודאי גם כשאין עושין רצונו של מקום, לכן עיקר מאמרו הוא והשיגוך, שלא יבא לידי אחרים, כי מיד בבואה עליך תכיר בה ותטלנה, וזהו דוקא כי תשמע בקול ה' שענין זה הוא רק בעושין רצונו של מקום.

כי תשמע בקול ה' אלהיך. לכאורה כל זה מיותר, דהא כבר התחיל לומר והיה אם שמוע תשמע, עוד קשה דכאן אמר תשמע בלשון עתיד וכן בפסוק ונתנך ה' לראש, ואלו לקמן גבי הקללות כתיב כמה פעמים כי לא שמעת בקול ה' לשון עבר. גם צריך לדקדק מדוע באו הקללות בריבוי ואצל הברכות הוא מקפץ ועולה. ויתכן כי בעונשים אין ה' נותן עונש אלא אחר מעשה העבירה, ואינו נדון על שם סופו, ולז"א כי לא שמעת לשון עבר, ולכן נתבארו העונשים כולם הראויים על מעשי העבירות, אבל במעשים טובים האדם נדון על שם סופו, והש"י מקדים לו שכר מתחלה ע"י שגלוי לפניו שעתיד לעשות מצוה, ולכן אמר כי תשמע לשון עתיד, ושכר זה הוא דבר מועט, נגד עיקר השכר שמשלם לו ה' אחר המעשה, לכן באו הברכות בקיצור, אבל עיקר השכר לא יכילהו רעיון בינה לעתים דרוש א.

ויומתק עם זה תיבת האלה, עם מה שביארנו בריש פרשת ראה, כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אבל מה שמשלם ית"ש שכר על העתיד ישנו ג"כ בהאי עלמא, ומיושב מה שנתקשו איך אמר קרא כאן שכר העולם הזה, כיון דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, לזה דייק ובאו עליך כל הברכות האלה שהם בעולם הזה, אף על פי כן יבואו עליך, בעבור כי לעתיד תשמע בקול ה' אלהיך ועיין בפסוק ונתנך ה' לראש.

וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. וארז"ל (ברכות ו.) אלו תפילין שבראש. נלע"ד מה שהכריחם לזה, כי מבואר בכתבים עיין במשנת חסידים ריש מס' תפלת העשיה וז"ל: וכדי שתחול עליו קדושה כו' יעשה עצמו כסא לקדושה ויחשוב כי ראשו כסא להוי"ה נקידה להוי"ה קמץ כו', ע"ש שביאר בכל האברים איך הם כסא להוי"ה, ולבסוף כתב וז"ל: וכל הכוונות האלה של הויות הם בפנימיותו, אבל בחיצוניותו בצלם אלהים עשה אותו כו' ע"ש.

ונראה לי רמז לזה, וזכרתי להם ברית ראשונים כו' לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני ה', ר"ל כי אז ביציאתם מצרים לא יחרץ כלב לשונו, כי הש"י תקנם אז כראוי, והיה עליהם חופף שם אלהים בשלימות, ופחדו הקליפות מהם, אבל שם הוי"ה לא נראה בחיצוניותם לבלי יתהנו החיצונים. ולז"א לעיני הגוים להיות להם 'לאלהים' דייקא, ר"ל שלעיני הגוים לא היה רק שם אלהים, אבל באמת אני ה', רצה לומר דבפנימיותם שורה הוי"ה ב"ה בכל אבר.

לזה הוקשה לרז"ל איך אמר קרא וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך הלא שם הוי"ה אינו נראה ואינו כלל בחיצוניותם, לכן הוכרחו לבאר דקאי אתפילין של ראש כדאיתא בתיקוני זוהר חדש דתפילין הם הוי"ה ע"ש, רק דבתפילין של יד אי אפשר לפרשו, דהא בעינן שיהיה מכוסה, כמשארז"ל (מנחות ל"ז:) והיה לך לאות ולא לאחרים לאות, ולא שייך ביה וראו כו', לכן פירשו דקאי על של ראש, כנלע"ד וק"ל.

ונתנך ה' לראש כו' והיית רק למעלה ולא תהיה למטה כי תשמע. יש לדקדק דתיבת רק מיותר, גם אומרו כי תשמע מיותר, דהא כולה פרשה בעושין רצונו של מקום מיירי. ואולי לפי דקיימא לן (ברכות ה:) שרחוק שיזכה האדם לשני שלחנות, כי רצה ה' לזכות את ישראל שלא יאכל עולמו בחייו, ולכן מי שהוא למעלה בעניני עולם הבא מוכרח עפ"י רוב שלא יהיה לו מעלה בעניני עולם הזה כדי שלא יקופח קצת משכרו, וכאומרם (קידושין ל"ט:) שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אך כתבנו בפסוק ובאו עליך כל הברכות, דמה שמשלם ה' שכר לאדם בעד שהוא עתיד לעשות מצוה ועדיין לא עשאה, שכר זה ניתן גם בעולם הזה, א"כ יש די בשכר זה שיהיה גם בעניני עולם הזה למעלה, ושכר המצוה עצמה לא יקופח.

וזה שהבטיח והיית רק למעלה בכל ענינך, ולא תהיה למטה כלל, אפילו בעניני עולם הזה, וזה יהיה כי תשמע לשון עתיד. ומדויק בזה מה דסיים אשר אנכי מצוך היום לשמור כו' מלשון ואביו שמר, וירצה, שימתין האדם תמיד מתי תבא מצוה זו לידי ואקיימנה, ובזה נתרבה שכרו יותר על העתיד, ויספיק המעט מהשכר ההוא לכל טוב עולם הזה, ויזכה לב' שלחנות.

תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל כו'. יבואר על נכון עם דברי הבעל העקרים (מאמר ב פרק ט"ו) וז"ל בקצרה: שיש אל החכם שמחה במה שהוא מרגיש שיש בו משלימות החכמה כו', ושמחה זו עם היותה בעל תכלית בהכרח, כיון שהשגת האדם הוא שהוא בעל תכלית, מ"מ תיתוסף תמיד, לפי שכל מבקש איזה דבר, אם הדבר המבוקש הוא בעל תכלית יכלה הכוסף והשמחה כשישיגנו, אבל אם הדבר הנכסף והמבוקש בבל תכלית אי אפשר שיכלה הכוסף ולא שתפסק ההשגה, ולזה תתמיד השמחה תמיד, ולזה אמר הכתוב (תהילים קה, ג) ישמח לב מבקשי ה', כי להיות הש"י ושלימותו בבל תכלית, כל מבקש ה' אע"פ שישיג מה שישיג לעולם תשאר התשוקה ותתמיד השמחה ותתוסף תמיד כשתתוסף ההשגה.

ועז"א המשורר (תהילים קה, ד) דרשו ה' ועוזו בקשו פניו תמיד, כלומר כי השמחה במה שתשיגו ממנו לא תפסק עוד, כי תמיד תוסיפו שמחה מצד היותו יתברך בבל תכלית והשלימות אשר בו רבים או בבל תכלית וכל שיושג בו תוסיף תשוקה להשיג עוד ותתוסף השמחה, וע"ז הדרך אמר הכתוב (תהילים מ', יז) ישישו וישמחו בך כל מבקשיך, כי להיותו בבל תכלית תהיה שמחה מתמדת ונתוספת תמיד, וז"ש ויאמרו תמיד יגדל ה', כי כל שישיגו יותר יכירו יותר גדלו כי הוא בבל תכלית, וע"ש שהאריך.

נמצא כי עבודת ה' ובקשת פניו תוסיף שמחה בכל עת מריבוי השלימות הבבל תכלית הנמצאים בו, והפך מזה ממש הוא עבדות האויב ח"ו, כי הוא האויב בשר ודם אין בו מהשלימות מאומה, וכל מה שמוסיף עבודה לו תוסיף עצב עמו. אם מצד העבדות בעצמו שמוכרח לעבדו חנם, ואם מצד שבעבדו את אויבו אין לו פנאי לעבוד את עצמו ולהשגיח בצורכי פרנסתו, כמש"ה (שיר השירים א, ו) שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי, ומוסיף עוני תמיד מחמת עבדות האויב ועי"ז מוסיף עוצב תמיד, לז"א תחת אשר לא עבדת את ה', שהעבודה זו היא מתמדת בשמחה וטוב לב הבא מרוב כל השלימות הנמצאים בית"ש הבבל תכלית, ולכן נגד זה מכ"מ ועבדת את אויביך, אשר העבודה זו הוא הפך ממש שגורם רעב וצמא וחוסר כל והאויב יתן עול שתהיה מוכרח לעובדו הפך רצונך, ויהי כעול ברזל על צוארך עד כו'.

ומה נעמו עם זה דברי הרב בינה לעתים (דרוש כ"ו) שכתב וז"ל: ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא כו', דפשטיה דקרא ברעב ובצמא חוזר על ישראל, שיהיו רעבים גם צמאים, ולדעתי הכי פירושו שיסבב הוא יתברך להאביד מכם עשרכם במה שתעבדו את אויביכם, ואילו היו האויבים אלו עשירים ומלאים כל טוב אולי היה מספיק להם היותכם עבדים אצלם, ולא יתנו עיניהם בממונכם כי לא יצטרכו משלכם כלום, אולם לא יהיה כן, כי האויבים הללו ישלחם ה' בך ברעב ובצמא כו', שיהיו עניים מרודים רעבים וצמאים ויחסרו כל טוב, באופן שמחמת חסרונם ורעבונם יצטרכו לתת עול ברזל על צוארך שהוא עול המסים וארנוניות כדי למלאות חסרון סיפוק צרכיהם, ויהיה כן עד גדר שישמיד אותך ויכלה כל אשר לך. עכ"ל ש"י. וממילא כפי מה שפירשנו דהך מרוב כל דקאמר קרא לא קאי אהעובד אלא אנעבד, שהוא הקב"ה, יתכן טפי פירש הרב בינה לעתים דהך מחוסר כל ורישא מרוב כל, דבר והפוכו, ואתי שפיר וק"ל.

גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת יעלם כו' ונשארתם במתי מעט כו'. חיבור ב' פסוקים אלו יראה, דדרשו רז"ל איכה רבה א' גם כל חלי זו מיתת צדיקים, והנה ארז"ל (יומא ל"ח:) שאין צדיק נפטר עד שנולד צדיק אחר דוגמתו כמש"ה (קהלת א, ה) וזרח השמש ובא השמש ביום שמת רבא נולד רב אשי, וא"כ לכאורה אין כל כך רעה במיתת הצדיק אל הנשארים, כיון שעל כרחך אותו היום בא דוגמתו לעולם.

אכן מסתבר דהא דאמרינן וזרח השמש כו', היינו אם נפטר הצדיק לכפר על הדור שלא יבא הפורענות, א"כ יש בזה הגנה כפולה, שזה שמת מיתתו מכפרת ומגין מהצרה, וזה שנולד הוא מגין ג"כ, משא"כ כשנפטר הצדיק כדי שלא יראה הרעה ח"ו, מסתברא דלא בא צדיק אחר לעולם, דהרי על הראשונים מצטערים לבלתי יראה ברעה והוצרך להסתלק ואיך יוסיפו עליהם חדשים, ולזה באומרו גם כל חלי כו', שהוא מיתת צדיקים, אמר אח"כ ונשארתם במתי מעט, ר"ל בל תאמר שאל יחסר המזג שיולד צדיק אחר במקומו, אלא זה שנחסר לא ימולא.

ובזה יש לבאר הפסוק במלכים (מלכים ב יט, ג) יום צרה ותוכחה כו' כי באו בנים עד משבר וכח אין ללידה. וירמוז לענין מיתת צדיקים, כי כמו יולדת שיש לה צער וחבלי לידה, אך שאין זה צר לה כל כך, כי יש לה ולד ויצא הפסדה בשכרה, כך מיתת צדיקים היא רעה גדולה, רק נגד זה נולד צדיק אחר, לז"א כי באו בנים עד משבר, שהחבלים באו והצדיק נסתלק, וכח אין ללידה לזכות לצדיק אחר, כי הראשון נפטר בשביל שלא יראה ברעה. הש"י ייטיב לנו ברחמיו.

ונתן ה' לך שם לב רגז כו'. יש בזה קצת נחמה עם מ"ש בינה לעתים (דרוש ב') וז"ל: כבר ידענו היות הלב באדם כעין נביא נאמן להודיעו מה שיקרהו מן הטוב או הפכו, כי אם חרד וירא או מתעצב הוא הוראת צרה מעותדת לבא לו, ואם הוא שמח ועלז הרי כמבשר בשורות טובות, וזהו מאמר הלל ע"ה (ס.) כששמע קול צווחה בעיר אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי, ועליו הכתוב אומר (תהילים קיב, ז) משמועה רעה לא ייירא נכון לבו בטוח בה' כאשר הובא בברכות, וכבר צווחו עליה קמאי ז"ל, איך היה משתבח על זה כאלו נשען על רובי זכיותיו, ואין זה מענותנותו של הלל הזקן ע"ה, והם ז"ל פירשו שהוא מצד מדת הסבלנות שהנהיג את בני ביתו כמוהו, לבלתי הרים קול על היסורין אלא לקבל בסבר פנים יפות, ועם שהענין עצמו אמתי ונכון, מ"מ לא יצדק עליו פסוק משמועה רעה לא ייירא.

אבל אני אומר שנתכוין למה שאמרנו, שכששמע קול הצווחה לא הרגיש התפעלות בלבו מעצבון וחרדה, רק היה לבו נח ושקט, מזה נתאמת לו שזה ודאי אינו בתוך ביתו, שאלו היה כן לא יבצר מלהיות בלבו חרדה ועצבון, והוא ממש מש"ה משמועה רעה לא ייירא, כשתגיע לאזניו איזה שמועה של רעה, לא ייירא שמא יהיה על דבר נוגע אליו, וזה כי נכון לבו בטוח בה', לפי שלבו אינו מצטער וחרד, אלא אדרבה הוא נכון ובטוח בה' עכ"ד.

והנה אנו רואים חסדו בגלות החיל הזה מהפחדים רבים שמגיע מאת העו"ג מפחד גזירות רעות, ולא תקום הגזירה ולא תהיה והיה זה מחסדו ית"ש, שע"י הפחדים ניצולים הם מהגזירות ההם ונחשב להם הפחד כאילו בא עליהם אותה הגזירה. וחס ה' עוד יותר על ישראל כי בראותם הפחדים אשר בלבם מזה ישפטו בדעתם ושכלם שבודאי יבואו ויהיה יגונם רב מאוד מחנהו, לכן הודיעם כי בגולה לא יהיה להם מורך לבם להוראת המעותד לבא עליהם, כי ה' בעצמו יתן להם לב רגז וחרד, כדי שבחרדה ההיא ינצלו מהצרות וכאמור. חסלת פרשת תבא